

A, RÉZLER-HAGYATÉK' AMAGYARSZOCIOLÓGIÁBAN

BALOGH Eszter¹

Kodolányi János Főiskola
H-8000 Székesfehérvár, Fürdő u. 1; e-mail: baloghe@uranos.kodolanyi.hu

Tóth Pál Péter szerk.: *Rézler Gyula válogatott tanulmányai 1938–1944*. Budapest: Gondolat 2005.²

A tanulmány kötetismertetésénélhányszemélyes megjegyzéssel szeretném kezdeni. Első éves Phd-hallgató voltam, mi kor az egyik órán Lengyel György bejelentette, hogy a fél év végén egy ígáziku rózumot fog bemutatni: Rézler Gyulát, aki a munkaszociológiai ról tart nekünk előadást. Az előadásra sajnos nem került sor, mivel Rézler Gyula pár nappal az előadás tervezett időpontja előtt elhunyt. Személyesen találkozásánál Rézler Gyula Alapítvány Kuratóriumának tagjai és amerikai barátai valfolytatott beszélgetéseken keresztül, valamint írásaiból sok információt kaptam Rézler személyiségéről, életfilozófiájáról, s – nem utolsósorban Rézler, mint kutató és konfliktuskezelési szakembert is megismerhettem.

Rézler Gyula azon nem minden nap személyiségek közé tartozik, akik egész életük során pénzt, időt és igen sok energiát fordítanak arra, hogy megtalálják és szakembereket támogassanak és lehetővé tegyék biztosítsanak szakmai karrierjük építésére. Ez beállítottá vázrelte őt abban, hogy létrehozzon egy alapítványt (Rézler Gyula Alapítvány), melynek elsődleges feladata, hogy magyar diákok számára ösztöndíjat biztosítson az Egyesült Államokban. Magam is ezen ösztöndíjasok egyike vagyok. Az általa, illetőleg az Alapítvány által támogatott ösztöndíjasok számára bőven tíz fölé emelkedett, s talán nem tévedek, ha azt feltelem, hogy az ösztöndíjalapjában határozta meg mindannyiunk életét. Az Egyesült Államokban eltöltött idő alatt az alternatív konfliktuskezelés témájában nyílik lehetőség mind kutatói munkára, mind a konfliktuskezeléssel kapcsolatos gyakorlati ismeretek megszerzésére; de létezik egy másik Rézler-ösztöndíj, mely posztgraduális szociológiai tanulmányok támogatásáért Indiana University-n. A Rézler hagyaték, az ösztöndíj mellett, ma egy másik típusú folyamatosságot is jelent, amely – úgy gondolom – valóban tükrözi Rézler Gyula fiatalkorát támogató személyiségét. Az Alapítvány nemrégiben hozta létre az ösztöndíjas fiatalkor Rézler Gyula Mediációs Intézetét. Az Intézet feladata, hogy Rézler Gyula

1 Szeretnék köszönetet mondani Dr. Farkas Jánosnak, a Rézler Gyula Alapítvány Kuratórium elnökének és Dr. Krémer Andrásnak a Rézler Gyula Mediációs Intézet igazgatójának, akik Rézler Gyula munkásságát haláláig végezték. Jelentő tanulmány megírásánsok hasznos tanácsot és támogatást adtak számomra.

2 A könyv megjelent a Magyar Telekom és a Rézler Gyula Alapítvány támogatásával. Kiadásra Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Szociológia és Kommunikáció Tanszék keltő nő együtteműködés keretében került sor. A kötetet Mészáros József gondozta.

szellemiségét itt hon, az alternatív konfliktuskezelés gyakorlatában is fenn tartás és a hazai társadalmi, tudományos és gazdasági életben képviselje.

Jelenkötet annak a sorozatnak az első, 'fejezete', melynek célja a 'Rézler hagyatéka' feldolgozása. Rézler Gyula munkásságának egyik része Magyarországhoz, a másik az Egyeült Államokhoz kötődik. Itthon szociológiai munkái váltak a tudományos élet kiemelkedő személyiségévé. Jelenkötet ennek az életszakasznak a rövidebb története. Karrierjének második szakasza a Loyolai Egyetemhez kapcsolódik, ahol létrehozta a Munkatudományi Intézetet. Ezt követte pályafutásának harmadik szakasza, mely az alternatív vitarendezéshez kötődik. Rézler időskorára az USA egyik legkiemelkedőbb döntőbírójává (arbitrátor) és közvetítőjévé (mediátor) vált. A jelenleg készülő második kötet célja ezen életszakasz bemutatása lesz.

Az 1938–1944 között írt tanulmányokat tartalmazó könyv első felében Rézler munkásokról írt tanulmányai találhatók, a második részben a két világháború közötti magyar falukutatás esszenciográfiájának intézményi és szakmai csoportosulási aitekintő írása olvasható, továbbá megismerkedhetünk a Magyar Munkatudományi Intézet megalakulásával és programjával. Tematikailag a harmadik résznek tekintem Rézler írását a szovjet parasztságáról. Különfigyelmet érdemel a kötet elején Tóth Pál Péter által írt összefoglalás Rézler életpályájáról és tudományos tevékenységéről. Svégül, de nem utolsósorban, a kötet értékes része a Balogh Anikó által készített Rézler-bibliográfia.

Rézler szociológusként és döntőbíróként is olyan társadalmi kérdésekkel és problémákkal állt kapcsolatban, amelyek ötválami módon az el esett társadalmi csoportokhoz, a társadalmi igazságossághoz és a társadalomban előforduló ellentmondások kezeléséhez kötődtek. Empirikus szociológiai kutatásait a sajtókorában egyedülálló szakszociológusi precizitással, módszertani igényességgel végezte. Érdemes a város és az ipari üzemek felé irányult, mi közben a falu és az agrárium volt a magyar szociográfiájának zárólagos érdeklődési területe. A kényes társadalmi kérdéseket is képes volt objektíven, kutatói távolságtartással kezelni. Társadalmi szemléletének és módszereinek alapja az ideológia- és értékmentességre törekvő, induktív tényfeltárás. (Ez szemlélet-nagy valószínűséggel-konfliktuskezelő munkásságára is hatást gyakorolt. A jó döntőbíró olyan empátikus, precíz, tárgyilagos személy, aki képes a tényeket feltárni, rendszerezni, megérteni és végül igazságos döntést hozni.)

Szociológusként először a munkásokról szóló írásai váltak ki, mi kornagyon fiatalon dolgozta a magyar ipari munkásságtöréneki alaku lásáról. A kötetben szereplő munkástanulmányok jól dokumentálják Rézler élelátását és szociológusi érzékenységét, megközelítési módjainak sokféleségét. A tanulmányok mindegyike ugyanazon struktúrára köve ti. Az író a be szá mó ló kat az ága za tok ál ta lá nos jel lem ző i - nek a le írá sá val kez di, majd le ír ja a mun ka bér vi szo nyo kat, a mun ka idő vi szo nyo ka tés a mun ka sok szo ci á li s hely ze tét. Ezt kö ve tő en rész le te sen ta gal ja a szer vez ke dés le he tő sé ge i nek az ele me it. Elem zé sei lo gi ku sak. Tisz ta és hig gadt lo gi ká ra utal, a ho gyan pl. a tég la gyá ri mun ka sok ré teg ző dé sét egy rész ről arra ve ze ti vissza, hogy a vég zett mun ka gép hez kö ti - e a mun ka vál la ló t, vagy sem. A mun ka jel le ge a mun ka sok ön ál ló sá gát, vagy éppen füg gő sé gi hely ze tét nagy mé rék ben meg ha tá roz za. Ma is fi gyel met ér dem lő meg lá tá sa az is, a ho gyan a mun ka sze zo ná li s jel le gét, mint ma gyá rá zó vál to zót be von ja a mun ka sok szo ci á li s és struk tu rá li s hely ze tét nek meg ér té sé be. Írá sa i ban

részle te sen taglalja a bérezési rendszer logikáját és annak társadalmi, a munkások életére gyakorolható hatásait. Minden írásában foglalkozik a szervezkedés problémakörével. Részle te sen tárgyalja mind a téglagyári, mind a cukorgyári és a textilipari munkások szervezkedésének korlátait és lehetőségeit. A szervezetség magyarázatában részletesen elemzi az ágazat struktúrális és gazdasági helyzetét és az ebből következő szociális elemeket.

A legrészle te sebb elemzést a textiliparról adja. A szociográfiai munkára a Magyar Textilipari Rt. adott számára a lehető legkorábban, 1941-ben, így írta meg ebben a témában az első magyar szociográfiai tanulmány részletes szociális helyzetképet ad, amelyben elemzi, hogy a végzett munkamegterhelés jellegmi lyen szociális követelmények keljék a textilipari munkások életében. Ugyan ebben a fejezetben végzet statisztikai elemzéseket a textilgyári munkások rétegződéséről. Részletesen taglalja a munkaviszony jogi kereteit, mely azért különösen érdekes, mert abban nyomon követhető, hogy az akkori munkajogi változások hogyan gyakoroltak hatást a textilipari munkások szociális és gazdasági helyzetére. Számonra a tanulmány legérdekeesebb része az volt, ahogyan Rézler feltérképezte a munkások kulturális és magánéleti viszonyait. Kutatásának ez a rész pontos, érdekes leírás az akkori társadalmi viszonyokról, az emberek életmódjáról, családalapítási attitűdjeiről, kulturális szokásairól. A tanulmány a vállalati szociálpolitikai intézkedéseivel zárul. Amellett, hogy Rézler itt részletesen írja az intézkedések formáit és a vállalati szociális intézményeit, nagy figyelmet fordít arra, hogy „a vállalati vezetőség, amely maga is látja a gyárban dolgozó munkások helyzetét, milyen intézkedéseket tett, milyen intézményeket létesített a munkások felmérése, az előbbi vállalat helyzetjének értékelésében” (95. o.). A tanulmányban szinté végmellőzi a szubjektív kommentárokat, a dolgozat előszavában, melyet valószínűleg később írt meg, csupán ennyit jelez meg: „Ez a tanulmány, amely a gyári munkásságtársadalmi, gazdasági és kulturális helyzetének megállapítására kíván mód szert adni, 1943-ban je lent meg. Ez zel már meg is mond tam, hogy nem íród ha tott az zal az egye nes szá vúság gal, ahog az ma meg je len het ne. Sok he lyütt a so rok kö zött kell az olvasónak a való ság ot megtalálnia. Így ott, ahol a vállalati sé gelyezési te vé keny s é gér ő l szá mo lok be, nem a vállalati ál tal adott né hány pen gő nek szá n dé koz tam rek lá mot adni, ha nem ki használ tam az al kal mat, hogy a se gé lye zett család gazdasági kör ü l mé nye it, gazdasági kör ké p é t r ő vi den is mertethessem. A két ő szem be áll í tás á b ő l u g y a n i s r á k e l l j ö n n i e a z o l v a s ó n a k, h o g y a s e g é l y e z e t t m u n k á s o k a n y a g i h e l y z e t e s a v á l l a t i a l t a l f o l y ó s í t t s e g é l y m e n n y i r e n i n c s e n e k a r á n y b a n e g y m á s s a l a m u n k á s s á g g a z d a s á g i h e l y z e t é t v á l l a t i s z o c i á l p o l i t i k á v a l – l e g y e n a z b á r m i l y e n k e d v e z ő i s – d ö n t ő e n n e m b e f o l y á s o l h a t j u k, h a n e m c s a k i s á l l a m i l a g i r á n y í t o t t, á t f o g ó t e r m e l é s i p o l i t i k a ú t j á n .” (48. o.)

A Magyar Munkaügyi Intézet programját való írásában a program mind a tudományos, mind a gyakorlati eszközök kidolgozásában messze menően illeszkedik Rézler Gyula szociográfiai és munkaügyi gondolkodásához. A program igen részletesen taglalja, hogy a munkaügyi területén milyen szociográfiai módszereket szükséges követni, milyen típusú adatok gyűjtése szükséges és milyen programokat kell az intézetnek végrehajtania.

Ma is érdeklődésre számíthat a szovjet parasztágról írt tanulmány. Rézler empátiával, ugyanakkor kutatói távolságtartással kezeli a történelemnek ezt az epizódját. Részle te sen, statisztikai adatok kal do ku men tál va ír ja le a kol lek ti vi zá lás fo ly a m á t s

annak következményeit. A tanulmányt a paraszttársadalom rétegződésének elemzésével és a különböző rétegek érzékelésének jellemzőivel kezdte. Ezután analitikus módon követte végig azt a folyamatot, amelyben a tervgazdaság felszámolta az orosz parasztságot, ahogyan Rézler fogalmaz: „tíz év alatt mind azokat a tulajdonosokat levágták ró luk, amelyek szer te Eu ró pá ban a pa raszt hoz min de nütt hoz zá tar toz nak. Egy szó val: a pa rasz ti élet for ma szú nt meg Orosz or szág ban... A pa raszt éle té nek két fő je le m ző je: a bir tok lás sa, il let ve a bir tok lás le he tő sé ge és az ön álló ság. Orosz or szág ban egyi ket sem ta lál juk meg, te hát orosz pa raszt ról nem be szél he tünk töb bé. Maga a szov jet kor má ny sem te kin ti őket pa raszt nak, mert amíg azok vol tak, szem ben állt ve lük, ami ó ta azon ban kol ho zok ban él nek, nincs bir to kuk, és elő írás sze rint mû ve lik a föl det, az ó ta mun ká sként kezeli őket...” (183. o.). Érzék le te sen ír ja le a kol lek ti vi zá lás ipa ri ha tá sá t. Sta tisz ti kai ada tok kal mu tat ja be, hogy ez a fo lya mat ho gyan ha tott a vá ro si mun kás ság he ly ze té re, sál ta lá ba na la kos ság éle tszín vo ná lá ra, éle l mi szer re llá tott sá gá ra. Ér de kes az ipa ri ter mé kek mi nősé gé nek a viz sga lá tá ról írt ele mzés, ame ly ben Réz ler ös sze füg gé st ta lá la pa rasz tság mun kás sá a lá kí tá sa és az ipa ri ter me lés mi nősé grom lá sa kö zött.

Összegezés képpen el mond ható, hogy a tanulmány gyűjtemény szociológiai kutatás módszertan történetének fontos fejezetét dokumentálva, egyúttal a 30-as 40-es évek társadalmi viszonyairól is pontos képet ad, s az se gí ti ol vasót el igaz o d ni a kor szak szo ciológiai, szociál politikai és gazdasági problémáiban.